

Викорінювання недоліків як і вироблення бажаних якостей характеру й здатностей може бути метою самовиховання.

Молодь сьогодні виявилася в кризовій ситуації. Разом з катастрофою системи суспільного ладу й моральних ідеалів, змінилися традиційні норми і способи поведінки. Залишилися в минулому критерії життя [6]. Відбувається переоцінка цінностей. Молоді доводиться адаптуватися до нових умов життя. Мінються моральні ідеали й цінності. Всі ці фактори мають значний, не завжди позитивний, вплив на особистість. Якщо переконати молодь у необхідності самовиховання й допомогти їй у його організації, то процес формування особистості буде протікати більш ефективно [6].

Отже, самовиховання – педагогічно керований процес. Психологічна й практична підготовка до роботи над собою становить одну з найважливіших завдань виховання. Робота зі студентською молоддю з розвитку в них потреби самовиховання важлива проблема сучасності.

Література

1. *Карнеги Дэйл* Как завоевывают друзей и оказывают влияние на людей. – Л., 1992.
2. *Кочетов А.И.* Как заниматься самовоспитанием. – Мн.: Выш. шк., 1986.
3. *Кочетов А.И.* Воспитай себя. – Мн.: Нар. асвета, 1982.
4. *Кочетов А.И.* Организация самовоспитания школьников. – Мн.: Нар. асвета, 1990.
5. *Кочетов А.И.* Личность воспитывает себя. – М.: Политиздат, 1983.
6. *Проців Л.* Самовиховання як важлива складова національного виховання // Проблема української народної педагогіки в науковій спадщині М. Стельмаховича: Матеріали Перших Всеукраїнських педагогічних читань. – Івано-Франківськ, 2004. – С. 201 – 206.
7. *Сухомлинський В.О.* Сто порад учителю. Вибр. твори: У 5-ти т. — Т. 2. — С. 602.

УДК 37.013. 42- 058.862 (477)

Н.В. Заверико

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ОПІКИ СОЦІАЛЬНИХ СИРІТ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розглядаються концептуальні підходи до державної опіки соціальних сиріт: відповідність форм державної опіки потребам дитини; пріоритетність сімейного виховання; інтегрований підхід до здійснення соціального захисту дітей-сиріт; технологічний підхід в організації різних форм опіки.

Ключові слова: соціальні сироти, державна опіка.

Аннотация. В статье рассматриваются концептуальные подходы к опеке социальных сирот: соответствие форм государственной опеки потребностям детей; приоритетность семейных форм воспитания, интегрированный подход к социальной защите детей-сирот; технологический подход к организации разных форм опеки.

Ключевые слова: социальные сироты, государственная опека.

Annotation. In the article the author considers the following conceptual approaches: correspondence of governmental guardian form to the needs of children; priority of family upbringing; integrating approach to the orphans social protection; technological approach to the organization of different guardian forms.

Key words: social orphans, state welfare.

Постановка проблеми. Визнання цінності дитинства стає одним із суттєвих досягнень ХХ століття, та характеризується різноплановими підходами у міжнародних дослідженнях феномену сирітства. Сирітство як соціальний феномен визначає роль, місце і положення дитини в суспільстві, стан та ступінь ставлення держави, суспільства, світу дорослих до дітей-сиріт, створення сприятливих умов для їх виживання та розвитку, для захисту прав кожної дитини взагалі та сиріт, зокрема. Кількість дітей, що потребують допомоги, постійно збільшується, це вимагає від світової спільноти вирішення питання щодо їх соціально-педагогічного захисту. Особливої уваги і турботи потребують діти-сироти та соціальні сироти. Відповідно до Конвенції ООН про права дитини, найкращим середовищем для життя та розвитку дитини є сім'я, тому держава повинна створити умови для того, щоб діти, які залишилися без турботи, захисту та виховання біологічних батьків, змогли виховуватись у сприятливому сімейному середовищі. Тому актуальними стають проблеми: впровадження сімейних форм державної опіки дітей-сиріт та соціальних сиріт, підготовки прийомних батьків, опікунів та піклувальників, удосконалення механізму щодо соціального захисту прав та інтересів соціальних сиріт та дітей-сиріт.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання соціального сирітства як соціального та психолого-педагогічного феномену досліджувались низкою вітчизняних та закордонних вчених: А. Автономовим, Л. Артюшкіною, О. Безпалько, І. Зверевою, Б. Кобзарем, Н. Огренич, А. Полянничко та ін.; проблеми соціалізації та виховання дітей-сиріт в умовах інтернатних закладів вивчалися Ж. Петрович, І. Пешкою, Т. Шатохіною, К.М. Чертковою та ін.; вивчення альтернативних форм державної опіки є об'єктом аналізу Г. Бевз, Л. Волинець, А. Капської, Л. Тарусової, І. Трубавіної та ін.

Мета статті – розглянути концептуальні підходи до організації державної опіки над соціальними сиротами та дітьми-сиротами в Україні.

На сьогоднішній день в Україні існує достатня нормативно-правова база щодо захисту дитинства [4], але, не зважаючи на посилення уваги держави до питань попередження соціального сирітства, тенденції до його зростання посилюються, а концепція суспільного виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, змінюється досить повільно.

Аналіз низки нормативно-правових документів засвідчив, що більшість з них спрямовані не на ствердження та підтримку соціальної норми, а на фіксацію негараздів у державній політиці й організацію роботи з їх подолання, що сприймається громадськістю, як належне. Проблеми зубожіння сімей, соціального сирітства не трактуються в державній соціальній політиці як недоліки планування, а розглядаються з позиції пріоритетів, на які має спрямовуватись увага працівників соціальних служб. Тому не дивно, що, з одного боку, явище, виокремлене як пріоритетне, спеціально фінансується і опікується багатьма державними структурами, а з іншого – зростає сирітство, бездоглядність, соціальна незахищеність тощо [2].

Крім того, як показує практика, діюча система державної опіки над дітьми не відповідає потребам дітей. У цій системі чільне місце займають колективні форми державного утримання дітей (інтернати, дитячі будинки), а впровадження сімейних форм (дитячі будинки сімейного типу, прийомні та патронажні сім'ї) розглядаються як заміщення однієї форми на іншу без якісного переосмислення [7].

На сучасному етапі в організації державної опіки над дітьми можна визначити наступні концептуальні підходи. По-перше, відповідність форм державної опіки потребам дитини щодо підтримки та захисту, в її здоровому фізичному та психічному розвитку. Під потребою розуміють об'єктивний нестаток у чому-небудь [6]. За А. Маслоу, потреби бувають первинні, вроджені (фізіологічні й екзистенціальні) та вторинні, набуті (соціальні, престижні, духовні). До первинних потреб дитини належать фізіологічні потреби та потреби у безпеці і захисті. До вроджених біологічних потреб належать потреби в їжі, питті, кисні, житлі, відпочинку, сні, фізичних рухах тощо. Саме ці потреби дитини перш за все мають бути задоволені, оскільки вони необхідні для виживання та

нормального функціонування організму. Потреби у безпеці і захисті, на відміну від біологічних, відображають не просто збереження життя, а його якість, тому їх називають екзистенціальними. Безпека є найважливішою потребою дитини, за своєю суттю вона спрямована на захист її життєвих інтересів. Мова йде не лише про фізичну безпеку (гарне здоров'я, відсутність насильства над особистістю і життям дитини), а й про стабільність умов життєдіяльності, потребу у певній сталості і регулярності навколишнього соціуму, впевненість у завтрашньому дні.

До соціальних потреб дитини відносять потреби в належності та любові, почуття соціальної взаємодії, прихильності та підтримки. Серед домінуючих соціальних потреб дитини визначаються потреба в любові, в емоційному контакті, відчуття захищеності, потреба у спілкуванні, яка стає головним чинником у засвоєнні дитиною людських форм поведінки та діяльності. Незадоволення у дитини потреби належності й любові часто стає причиною дезадаптації, соціальних депривацій, затримки психічного розвитку.

Вчені [1; 2; 3; 5] стверджують, що здорове зростання дитини можливо лише при проживанні в біологічній та прирівняній до неї сім'ї усиновителів. Тому друга концептуальна ідея полягає у визначенні сім'ї як найкращого середовища для виховання. Сім'я виступає первинним мікросередовищем дитини, відіграє вирішальне значення у формуванні її особистості. Сім'я забезпечує фізичний, емоційний, розумовий розвиток дитини, формує її статеву ідентифікацію та ціннісні орієнтації, розвиває її здібності та потенційні можливості, забезпечує дитину почуттям захищеності, безпеки, любові та поваги; сприяє оволодінню дитиною основними соціальними та моральними нормами.

Наукові дослідження свідчать, що тривале перебування дитини поза біологічною сім'єю, негативно впливає на її розвиток. Тому держава повинна створити не лише систему заміщеної опіки для дітей, які втратили турботу біологічних батьків, а умови для отримання дитиною повноцінного сімейного оточення, необхідні можливості повернутися до реабілітованої біологічної сім'ї або для усиовлення [1].

Соціально-педагогічні можливості сім'ї у вихованні дитини визначаються здатністю батьків (опікунів, піклувальників) задовольняти потреби дитини, пристосовуватися до змін цих потреб із плином часу, батьківським потенціалом та їх компетентністю. Відомо, що батьківській компетентності можна навчитися, тому виникає необхідність у створенні системи психолого-педагогічної допомоги та підтримки як біологічних батьків, що бажають бути добрими батьками для своєї дитини, так і для тих, що вирішили узяти на виховання чужу дитину.

Наступним ми визначаємо інтегрований підхід до організації соціального супроводу прийомних та опікунських сімей. Соціальний супровід – вид соціально-педагогічної роботи, спрямований на здійснення соціальної опіки, патронажу сімей, що взяли на виховання дитину-сироту, з метою надання допомоги у пристосуванні до потреб дитини, труднощів у спілкуванні, вихованні. Соціальний супровід передбачає відстоювання інтересів прийомних батьків (опікунів, піклувальників) в суспільстві та права членів сім'ї у родині для найкращого всебічного розвитку дітей. Соціальний супровід – це тривалий процес, спрямований на здійснення різними спеціалістами системи комплексних заходів щодо підтримки зазначених сімей, і реалізується до досягнення дитиною повноліття.

Соціальний супровід реалізується у таких формах: представництво (адвокатство), педагогічна підтримка, допомога. Представництво – це ініціювання в органах державної влади питань про забезпечення прав дітей та батьків-вихователів. Педагогічна підтримка включає систему заходів з надання допомоги в налагодженні стосунків, в подоланні кризових ситуацій сім'ї, дитини та їх оточуючого середовища. Допомога передбачає систему екстрених та поточних послуг, що пропонуються сім'ї з метою подолання життєвих труднощів сім'ї та дитини, адаптації їх до мікросередовища та суспільства.

Складовою соціального супроводу є соціальне інспектування, спрямоване на здійснення аналізу, експертизи, нагляду та контролю за умовами життєдіяльності сімей, дітей та молоді з метою забезпечення їх прав і свобод, задоволення інтересів та потреб.

Інтегрований підхід до супроводу прийомних (опікунських) сімей включає, з одного боку, врахування усіх складових соціально-педагогічного захисту дитини та її вихователів, а з іншого, – допомогу різних фахівців, органів влади, громадських організацій у реалізації захисту інтересів і прав дитини та її сім'ї.

Прийомні (опікунські) сім'ї, як і ті, що опинилися у скрутних життєвих обставинах, знаходяться у полі зору та уваги державних установ: управління у справах сім'ї, молоді та спорту; служби у справах неповнолітніх, центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; управління охорони здоров'я, управління освіти і науки; органів праці та соціального захисту населення, органів внутрішніх справ та ін., – кожна з яких має свої завдання та повноваження щодо організації підтримки та допомоги сім'ям. Ефективність допомоги та супроводу означених організацій залежить від їх інтеграції, взаємодії та співпраці, потребує створення мультидисциплінарної команди фахівців, що і здійснюють соціальний супровід. Мультидисциплінарна команда забезпечує: залучення всіх ресурсів громади, дотичних організацій, установ, відомств; скорочення часового проміжку, за який можливо вирішити проблеми; зняття міжвідомчих бар'єрів; максимально можливий пакет послуг, що може отримати родина [8; 9].

В Україні існує досвід створення спеціалізованої соціальної служби супроводу сімейних форм влаштування, в якій відпрацьовувалися технології розвитку та підтримки сімейних форм виховання переважно шляхом створення і забезпечення діяльності прийомних сімей. У той же час принципи та основні підходи, форми та методи роботи з прийомною сім'єю можуть бути застосовані в роботі із сім'ями опікунів, піклувальників, усиновителів та з дитячими будинками сімейного типу [5].

Четверта концептуальна ідея стосується пріоритетності усиновлення дитини перед іншими формами опіки, що потребує технологічного підходу щодо організації усиновлення в країні. Природно, що держава зацікавлена у тому, щоб більшість дітей, які мають всі підстави виховуватись в сім'ї, були усиновлені. Більш того, 2008 рік – визначено роком національного усиновлення, тобто в організації державної опіки пріоритетними стають заходи, що сприятимуть розвитку усиновлення як форми соціального захисту дітей – сиріт. „Усиновлення – це оформлення спеціальним юридичним актом прийняття в сім'ю неповнолітньої дитини на правах сина чи доньки” [6, с. 224]. Усиновлення допускається виключно в інтересах дитини. Усиновителем може бути кожен повноцінний дієздатний громадянин. Розглянемо механізм усиновлення як низку послідовних етапів.

Етап 1. Сім'я, що бажає усиновити дитину, звертається з письмовою заявою до служби у справах неповнолітніх за місцем проживання. До заяви додаються наступні документи: копія свідоцтва про шлюб (якщо заявники знаходяться у шлюбі); довідка про заробітну плату заявників або копія декларації про доходи, завірена в установленому порядку; висновки про стан здоров'я кожного з заявників; довідка про наявність або відсутність судимості.

Етап 2. Після подання заяви протягом 10 робочих днів служба у справах неповнолітніх: складає акт обстеження житло-побутових умов потенційних усиновителів; розглядає питання про можливість усиновлення ними дитини і готує відповідні висновки; якщо рішення позитивне, то ставить на облік кандидатів на усиновлення.

Етап 3. Після того, як кандидати в усиновителі установили контакт з дитиною, вони звертаються до служби у справах неповнолітніх за місцем перебування дитини з заявою про бажання усиновити дитину. Керівництво дитячого закладу, де перебуває дитина, після встановлення контакту між дитиною та потенційними батьками готує наступні документи: свідоцтво про народження дитини; свідоцтво про смерть батьків або копія рішення суду про позбавлення батьківських прав або признання їх недієздатними; згода закладу, в якому знаходиться дитина, на її усиновлення; документи, що підтверджують, що батьки понад 6 місяців без поважної причини не проживають з дитиною, не піклуються про неї, не виховують і не забезпечують її матеріально; висновки про фізичний та розумовий стан

здоров'я дитини; довідка про факт особистого знайомства кандидата в усиновителі з дитиною. На цьому етапі потенційні батьки можуть ознайомитися з особистою справою дитини, яка може бути усиновлена, і провести її додаткове медичне обстеження.

Етап 4. Служба у справах неповнолітніх за місцем проживання дитини на підставі заяви кандидатів в усиновителі і пакета документів протягом 10 днів готує висновки про доцільність усиновлення і його відповідність інтересам дитини для подання в суд. Усиновлення визначається на підставі рішення суду.

Етап 5. Отримавши копію рішення суду, усиновителі повинні особисто забрати дитину з місця її перебування, надати копії рішення суду про усиновлення. В органах РАГС отримати свідоцтво про усиновлення та нове свідоцтво про народження. Зареєструвати дитину в паспортному столі за місцем проживання.

Висновки. Вирішення долі кожної дитини вимагає від фахівців врахування низки факторів (віку дитини, наявності біологічних родичів, спроможності близьких людей створити умови для життя та розвитку дитини, наявність належних умов для виховання дитини у опікунській, прийомній сім'ї, бажання дитини та ін.). Наявність різних форм державної опіки сприяє адекватному вирішенню питання щодо соціально-педагогічного захисту дитини-сироти. Задля належного виконання сімейними формами опіки функцій захисту та виховання дітей вони мають отримувати від держави комплексну, системну та інтегровану підтримку, яка сприятиме подальшому розвитку сімейних форм державної опіки.

Подальшої розробки потребують питання апробації технологічних процесів створення, підтримки та удосконалення системи сімейних форм державної опіки, підготовки прийомних батьків та опікунів до спілкування, взаємодії, співпраці з дитиною, яку вони взяли на виховання.

Література

1. Бевз Г.М. Сім'ї замішувальної опіки: соціально-психологічні аспекти // Наукові студії із соціальної та політичної психології: Зб. статей АПН України, Ін-т соціальної та політичної психології / Редкол.: С.Д. Максименко, М.М. Слюсаревський та ін. – К.: Міленіум, 2005. – Вип.9 (12). – С.104 – 115.
2. Бевз Г.М. Соціально-психологічні чинники побудови організаційної структури центру професійної підтримки прийомних сімей // Соціальна робота в Україні: теорія та практика // Науково-методичний журнал. – 2005. – № 3 (11). – С.17 – 28.
3. Бевз Г.М., Тарусова Л.І. Соціально-психологічні та правові засади забезпечення в Україні державної опіки над дітьми як складової системи захисту дитинства // Соціальна робота в Україні: теорія та практика // Науково-методичний журнал. – 2005. – № 3 (11). – С.5 – 16.
4. Збірник нормативно-правових актів у сфері захисту дітей. – К.: Дитячий фонд ООН „ЮНІСЕФ”, 2002. – 318 с.
5. Інтегровані соціальні служби: теорія, практика, інновації: Навч.-метод. комплекс / За заг. ред. І.Д. Зверєвої, Ж.В. Петрочко. – К.: Фенікс, 2007. – 528 с.
6. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / За заг. ред. А.Й. Капської, І.М. Пінчук, С.В. Толстоухової. – К., 2000. – 260 с.
7. Соціальне сирітство в Україні: експертна оцінка та аналіз існуючої в Україні системи утримання та виховання дітей, позбавлених батьківського піклування / Авт. кол. Л.С. Волинець, Т.М. Говорун та ін. – К., 2002. – 104 с.
8. Соціальний супровід сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах: Метод. посіб. / І.Д. Зверєва та ін. – К.: Держсоцслужба, 2006. – 104 с.
9. Трубавіна І.М. Підготовка соціальних працівників до супроводу дитячих будинків сімейного типу (методичні матеріали). – К.: ДЦСССМ, 2002. – 92 с.